

КАРАВЕЛОВ И НАЦИОНАЛНИЯТ ОБРАЗ НА ГЪРЦИТЕ

Елеонора Наксиду

Тракийски университет „Демокрит“, Комотини, Гърция

*Аз съм най-напред българин, а после
славянин и човек,
следователно щастието на моят
собствени народ трябва
да бъде турено на първо място.
Всеки народ, всяка народност,
всеки човек, които би пожелали да
търчат правата на българите,
не са вече мои приятели. (Л. Каравелов)¹*

Въведение

Горният откъс от писмо, изпратено от Любен Каравелов (1834–1879) от Букурещ до Иван Кишелски в Москва, обобщава по най-красноречив и ясен начин основния принцип, който ръководи мисленето и насочва идейните търсения на неговия автор, един от най-важните участници в българското националноосвободително движение и представител на политическия национализъм от втората половина на XIX в.² Поставяйки си за главна грижа благоденствието на своя народ, което според

него може да бъде постигнато единствено чрез политическото му освобождение от османско владичество и създаването на национална държава, Л. Каравелов разработва и се бори за популяризирането на плановете за прякото осъществяване на тази цел, както чрез статиите си в пресата, така и чрез косвеното си участие в организирането на революционни действия. Същевременно той смята за необходимо сътрудничеството с другите християнски народи на Балканите, които квалифицира като приятелски или враждебни въз основа на национални критерии, т.е. според отношението им към българските национални интереси. Следователно опорната точка, около която се конструира мироведът на Л. Каравелов, е политическата независимост на България. Тази идеологическа константност е символично отразена в заглавията на издаваните от него вестници в Букурещ – „Свобода“ и „Независимост“, както и в пътя, който той следва през краткия си, но бурен живот: от родния си град Копривщица в контролираните от Османската империя български области стига до Москва, оттам

¹ Karavelov 1992: 484.

² Сред обширната литература, посветена на живота и творчеството на Каравелов, виж например: Arnaudov 1964; Dimitrov 1959; Sharova 1970; Kondarev 1979; Stoianov 2008; Naxidou 2021.

до Белград и Букурещ, до Търново и Русе в новосъздадената българска държава. Като най-добър вариант за постигане на преследваната политическа цел Л. Каравелов вижда федералистичното решение на Източния въпрос. Тоест той смята, че най-добрата перспектива за бъдещата политическа организация на Балканите е създаването на федерация от християнски държави, която да замени османското и хабсбургското управление в региона. Но този план е възможен единствено, ако християнските народи си сътрудничат и предизвикат обща война, чийто успешен изход да ги освободи от чуждото владичество³. В този контекст гърците като народ заемат важно място в идеологическата конструкция на Л. Каравелов.

Целта на настоящата статия е да се открие перспективата, от която той възприема и очертава националния профил на гърците, перспектива, която съответства на относително стереотипното им възприемане от мнозинството български възрожденски интелектуалци⁴.

Личен опит от контактите с гърците

Първите контакти на Каравелов с гърците са много неприятни. След като посещава училище в родния си град, той се премества в Пловдив, за да продължи обучението си в гръцката гимназия – Централното гръцко училище, където да научи гръцки език – предпоставка за участието му в търговския бизнес, за който го подготвя баща му⁵. Периодът на пребиваването му в Пловдив (1850–1853) съвпада с началото на сериозен национален конфликт между гръцката и българската

фракция на православния милет, който довежда до създаването на отделна българска общност в града през 1861 г.⁶ Конфликтът е предизвикан от отхвърляне на искането на българите за въвеждане на обучение на български език в Централното гръцко училище⁷. По инициатива на Стоян Чалъков и Найден Геров българите създават свое училище⁸, но спорът между двете общности се разпростира върху всички сфери на живота на православно население, като засяга не само възрастните, но и децата. „Гърчетата и българчетата, т.е. учениците от гръцкото и българското училища, захванаха да нападат едни на други и да дращят лицата си...“⁹, пише Каравелов в своите „Записки“. В тази напрегната атмосфера той не закъснява да направи избор и да застане на страната на сънародниците си. Негативните преживявания от контактите му с гръцкия елемент допринасят за решението му, както той твърди в същия текст, който, разбира се, е писан в покъсен момент и със сигурност е продукт на идеологическа обработка.

Л. Каравелов разказва също, че е бил приет в дома на гръкоманския чорбаджия Янко Ушаклия¹⁰, който му възлагал различни задачи, опитвал се да му наложи менталитет на подчинение пред социално по-висшите и по-възрастните хора и се отнасял към него с високомерие.

„Тези честни и високообразовани гърци или гръкомани гледаха на мене като на улично кученце, което тие имаха воля да водворят, да му дадат позволение да се ощастливи, т.е. да ходи на задните крака и да върти кебап, и да се еглендисват с неговата натурална наивност“¹¹.

⁶ Lyberatos 2009: 532.

⁷ Lyberatos 2009: 353 и сл.

⁸ Genchev 2007: 173 и сл.

⁹ Karavelov 1930: 101.

¹⁰ Karavelov 1930: 82–83.

¹¹ Karavelov 1930: 86.

³ Arnaudov 1964: 259–327; Naxidou 2021: 189–215.

⁴ Danova 2003: 92–132; Naxidou 2018: 712–729; Danova 1994: 15–40.

⁵ Karavelov 1930: 27.

Фиг. 1. Къщата на Любен Каравелов в Копривцица. Пощенска картичка. *НБКМ-БИА С 12505*.

По подобен начин се отнасят с него и учителите му в гръцкото училище, в което учи две години: „Гръцките учители ме приеха високомерно, дадох ми название „вулгараки“, присмяха се на моите полуселски дрехи и запретиха ми да говоря в училището български“¹². Същото е отношението и към останалите български деца, към които учителите се отнасят „като майка към осакатеното си дете“, така че повечето от тях се срамуват и гърцизират имената си, за да скрият произхода си, както пише Каравелов в характерния си литературен стил¹³.

Но не само отношението на учителския колектив отблъсква Л. Каравелов. Учебната програма също предизвиква у него неприязън още от първите уроци:

„В първия клас на това училище родителите изпровождаха своите деца само за това, за да бъде мирна къщата им, и аз, шестнайсетгодишно дете, бях длъжен да търпя от дреболията различни

насмешки, защото не бях в състояние да напълня главата си с изреченията на елинските схоластици, с катихизиса и с Езоповите басни, на съвсем за мене чужд и непонятен език, или да търпя наказания от благородните юмруци на кир Ксантос и от благочестивата десница на владишкия дякон кир Григорий. Отвращението към гръцките училища, което аз имах по това време само от предубеждение, се преобрази за мене още от първите уроци в положителна антипатия“¹⁴.

Това е една от причините, които го отвещдат на българска страна: „Гръцкото безумие, което се наричаше класическа наука, тумруците на кир Ксантоса и катихизиса на отца Филарета, който беше преведен на новогръцки език, ме хласнаха в българския лагер...“¹⁵.

Л. Каравелов критикува усилията за елинизирание на българите, сред които, според него, особено успешни са действията на

¹² Karavelov 1930: 97.

¹³ Karavelov 1930: 98.

¹⁴ Karavelov 1930: 99.

¹⁵ Karavelov 1930: 101.

Фиг. 2. Любен Каравелов. *НБКМ-БИА С 688*

градските кокони¹⁶. Съпругата и дъщерята на Янко Ушаклията, например, го убеждава, че трябва да научи гръцки, за да стане човек, и че българите не са способни на нищо¹⁷. Каравелов признава, че точно тези думи го насърчават да остане втора година в гръцкото училище. След това той се отказва от него и една година посещава занятията в българската гимназия, където преподава старият му учител Н. Геров. Каравелов

дори споменава в своите „Записки“, че пренебрежителните коментари, които получава по онова време, го подтикват да се образова, за да докаже на всички, че и българите имат способности¹⁸.

След гръцко-българското съперничество

Въпреки тези негативни впечатления, Л. Каравелов не изключва гърците от плана си за балканско сътрудничество, в който

¹⁶ Karavelov 1930: 91–92.

¹⁷ Karavelov 1930: 103.

¹⁸ Karavelov 1930: 104–105.

ги посочва като постоянни сътрудници (с по-голяма сигурност в началото и с по-малка след това) наред с българите, техните братя сърбите и южните славяни от Османската империя и Австро-Унгария, както и румънците. Забелязва се обаче постепенна диференциация в отношението му към гърците¹⁹, която преминава през три фази. От пролетта на 1868 г. до началото на 1870 г. Каравелов приема гърците като сътрудници и ги включва в своята федеративна схема. От зимата на 1870 г. той започва да изпитва силно съмнение към тях, за което свидетелства фактът, че те не са винаги изброявани сред членовете на федерацията, както и изразите и препинателните знаци, които съпътстват споменаването им. Така през февруари 1870 г. гърците отсъстват сред приятелите и съюзниците на българите, докато в следващите публикации те са посочени, но в скоби, последвани няколко пъти от възклицателен или въпросителен знак. През ноември 1870 г. той пише: „Нашите природни братя, съюзници и приятели са само сърбете, черногорците, хорватите, бошняците, херцеговинците и ромъните (а гърците? – кой знае)“²⁰. Третата промяна настъпва в средата на 1873 г., когато Каравелов окончателно заличава гърците от списъка на партньорите и категорично изключва всякакъв вид разбирателство с тях²¹.

Несигурността на Каравелов по отношение на гърците се дължи на съвкупност от фактори, най-важният от които е противоречието между българските и гръцките национални интереси, което започва да се проявява още през 60-те

години на XIX в., както в църковната, така и в политическата сфера. Конфликтът между българите и Цариградската патриаршия, на която Каравелов приписва гръцки национален характер²², поставя под въпрос създаването на национална българска църква и границите на нейната юрисдикция. В политическата сфера точката на сблъсък е съвпадението на териториалните претенции в областите Македония и Тракия, които и гърците, и българите се стремят да включат в своята национална територия след очакваното изтласкване на Османската империя от Югоизточна Европа. Л. Каравелов осъжда отказа на Патриаршията да допусне църковна автономия на българите, както и стремежа на гърците да доминират на Балканите чрез възраждане на Византийската империя. Съмненията му за гърците са подкрепени и от още два взаимосвързани фактора: от една страна, негативното възприятие на гръцката нация, което освен че е преобладаващ стереотип в българските национални среди през Възраждането, е резултат и от личния му опит, а от друга – далеч не ласкавото мнение, което гърците имат за българската нация²³. Въпреки това до средата на 1873 г. Каравелов е готов да загърби всичките си опасения и резерви и да приеме гърците като съюзници и членове на федерацията, защото смята, че това ще послужи на българските национални цели.

Причината за двойственото отношение на Л. Каравелов към гърците в периода 1870–1872 г. е пряко свързана с развитието на българския църковен въпрос. От една страна, той е много недоволен от негативното отношение на Патриаршията към българите, което достига своята кулминация през пролетта на 1870 г.,

¹⁹ Каравелов понякога ги нарича еллини, особено когато говори за жителите на гръцкото кралство или за древните гърци.

²⁰ Svoboda 49/11.11.1870: 2.

²¹ Naxidou 2021: 237 и сл.

²² Вж. на пример: Nikov 2008.

²³ Naxidou 2015: 273–294; Pärlichev 1980: 251–325; Konstantinova 2010: 168–169.

когато последната не само не се съгласява с решението на османското политическо ръководство за създаване на независима българска църква, но и го осъжда като неправомерна намеса във вътрешните ѝ работи²⁴. От друга страна, оптимизмът му, че възможностите за помирение с Патриаршията не са окончателно изчезнали и че учредителният ферман на Екзархията може да бъде отправна точка за намиране на компромисно решение при продължаване на преговорите между двете страни, създават у него положителна нагласа към гърците. През този период той прави разграничение между свободните гърци в Кралството, на чието партньорство разчита, и фанариотите – макар че и тях нарича гърци – които според него са отговорни за неблагоприятния развой на църковните дела.

А. Каравелов окончателно и завинаги изключва гърците от замислената балканска федерация няколко месеца след кулминацията на патриаршеската реакция срещу църковната автономия на българите и по-конкретно, през септември 1872 г., когато българската църква е обявена за схизматична с решение на Великия поместен синод, свикан от Константинополския патриарх. Българският интелектуалец е напълно разочарован не само от Патриаршията и фанариотите, но и от гърците, тъй като гръцкото правителство и по-голямата част от гръцкото обществено мнение чрез пресата подкрепят патриаршеските манипулации, а гръцката архиепископия е сред подписалите се под схизмата. Каравелов осъзнава, че дори частичното съвпадение на българските и гръцките национални интереси е невъзможно, а е налице засилване на конкуренцията между тях за църковния контрол над населението в

Македония и Тракия²⁵, който според него ще представлява предпоставка за бъдещото присъединяване на тези области към политическата територия на една от двете държави.

Гърците в публицистиката на А. Каравелов

Публикациите на А. Каравелов ясно отразяват промяната в отношението му към гърците във връзка с развитието на църковните и политическите дела, а също и тяхната преплетеност с образа, който вече си е изградил за гръцката нация. През 1864 г. той публикува статия в руския вестник „Ден“ под заглавие „Греческите Архидереси в България“, в която повдига въпроса за икономическия гнет, на който са подложени българите от своите гръцки първосвещеници. Каравелов обяснява, че митрополитите и духовниците принуждават паството си да плаща сумите, които гръцкият патриарх дава на султана за утвърждаването на неговия избор. Не само богатите, но и бедните трябва да внасят, и то дори насила, пише Каравелов и добавя, че събирачите отнемат от нещастниците, които не могат да платят, каквито ценни предмети притежават, дори и последните им животни. Той констатира, че тези практики създават силна вражда между българи и гърци, в резултат на което българите мразят гърците повече от турците, опитват се по всякакъв начин да се освободят от игото на чуждия гръцки род и изпращат децата си да учат в Русия²⁶.

²⁵ Причина за това е член 10 от учредителния ферман на Българската екзархия, според който жителите на провинциите със смесено население имат право да решат чрез референдум с мнозинство от 2/3 дали искат да принадлежат към Патриаршията или към българската църква: Вж: Boneva, 2010: 1043–1044.

²⁶ Karavelov 1957: 123–125.

²⁴ Matalas 2003: 271 и сл.

През 1866 г. той пише в руския вестник „Голос“, че с искането за независима национална църква се появява отново старият спор на българите с гръко-фанариотите, от който зависи духовното освобождение на българите. Според Каравелов в започналата пламенна полемика с канонични и исторически аргументи девизът на фанариотите е запазването на турската власт, унищожаването на славянския език и обогатяването с всички възможни средства. Той твърди, че техни отличителни черти са хитростта, лицемерието, безмилостно изстребване на враговете (например славяните), както и облагодетелстването на турците. Накрая отбелязва, че гърците от свободна Гърция и островите също ужасно мразят фанариотите, но и славяните²⁷.

От пролетта на 1868 г. до началото на 1870 г. Л. Каравелов приема гърците в своята федерация, макар и с известни опасения, като се изказва отрицателно за тях през повечето време. В статията от 1868 г. той отново критикува отношението на гръцките фанариоти към българите и твърди, че помирението между българи и гърци е невъзможно, но на друго място в същия текст не изключва възможността гърците да станат членове на предвижданата федерация²⁸. През 1869 г. в статията си „Какво ни трябва“ Каравелов, макар да предоставя на гърците място в своята федерация, твърди, че те едва ли биха се съгласили, тъй като целят да възстановят Византийската империя, и то в най-обширните ѝ граници, като дори най-либералните хора в Гърция и Константинопол вярват, че подобно нещо е възможно²⁹.

Пак през 1869 г. в статията си „Моите братя“ Л. Каравелов отново търси съ-

действието на гърците³⁰. Той призовава споровете по църковния въпрос да бъдат оставени настрана, като същевременно подчертава, че българите имат спор единствено с гръцкото духовенство в Константинопол:

„Нашата вражда против гръците треба сега за сега да са остави на стърна и да са гледа към общата цел. Кога ние бъдем свободни, тогава ние можеме да са препираме и да делиме това, щото имаме; кога бъдем свободни, тогава и църковния наш въпрос ще са свърши сам по себе си; кога бъдем свободни, тогава и вражда не може да бъде между нас. Ние имаме дело с гръцкото цариградско духовенство, а не с гръцкия народ, сама Гърция са е отделила от фанариотския патриарх и има своя независима йерархия, а ние сме българе. Ние, българете, тръсим пълна свобода, а дека има пълна свобода, там нема вражда и несогласия“³¹.

Виждаме, че Л. Каравелов, макар да не пренебрегва враждата на българите с гърците, смята, че тя трябва да бъде оставена настрана в името на общата борба за освобождение от турско владичество. Той дори вярва, че осъществяването на тази цел автоматично ще доведе до разрешаването на църковния проблем и следователно до помирението на двата народа. Българският интелектуалец дава предимство на политическия пред църковния национализъм и отново прави разграничение между гръцкото духовенство – фанариотите и гръцкия народ, за което намеква и по-рано.

В края на 1869 г. във вестник „Свобода“ Л. Каравелов се опитва да отговори на въпроса дали всички балкански народи са разбрали по кой път трябва да вървят, за да изтласкат турците от Балканския

²⁷ Karavelov 1957: 144.

²⁸ Karavelov 1957: 459.

²⁹ Karavelov 1985: 52.

³⁰ Narodnost 16/19.03.1869: 4.

³¹ Narodnost 16/09.03.1869: 4.

Цѣната на вѣстникътъ:

Въ Ревалина за година с 20 франка	
За Полския година . . . 12 "	
За Българско за год. . . 26 "	
Въ Австрия и Сърбия . . . 24 "	
Въ Русия 30 "	

Писма не освобождени от пошките разности са не приематъ.

СВОБОДА

ВѢСТНИКЪ ПОЛИТИЧЕСКИ И КНИЖЕВНИ.

Писма, дописки и

цѣната на вѣстникътъ не се проваждатъ до г-на Д. Ценовичъ, при когото не става и подписката на вѣстникътъ.
За предплата на вѣстникътъ отговори г. Н. Г. Ценовичъ.

Перачи за вѣстникътъ не прерадува сѣ цѣната не се приематъ.

Излезе единъ пътъ пѣтъмата. — Въ Среда.

Букурещъ, 1. Декемврия.

Извѣстията, които получихме въ последното време изъ Цариградъ, свидѣлствуватъ: първо, че българскитъ народъ е осъденъ да страда още нѣколко години и да върви назадъ, намѣсто да върви напредъ; второ, че у турското правителство не е останало нищо честно и нищо човѣческо. Великиятъ турски дипломатинъ Али-паша като вижда каква опасностъ грози на империята отъ сѣка една страна, то изнесе на видѣло още едно задско сѣдство, чрезъ което мисли да поддържи своитъ господаринъ и неговитъ престолъ баремъ на най-малко време. Ние сме увѣрени, че Али-паша твърде добре види гнилоостта на правителственото здание, види послѣдните агонии на високата порта, види, че ако не днесъ, то утре таа за нищо и за никакво империя трѣба да умре; но както на единъ болинъ турчинъ са не иска да остави земниятъ рай, вѣщоците и харемете, шадраванете и хамамете, таа сѣщо и нему са не иска да види падението на османското царство и мачи са да закрепи погласаната вече дрѣха и да я проноси баремъ още нѣколко дена. И таа, Али-паша иска днесъ да уштрѣби и послѣдната си витрина и сѣ неа да нагаланизира още веднашъ своята империя, която не е способна вече за никакавъ животъ. Сѣки българинъ вече знае, че преди малко време са изаде правителствени ферманъ, който признаваше и потвърждаваше българското право за независима българска ерархия. Българскитъ народъ послѣ изазвиенето на тоя ферманъ мислеше, че за него вече приближаватъ по-щастливи и по-благополучни времена, защото неговите водаче и вѣлобце много български *савтила* захванаха да пѣтът хини на султанътъ и да подаватъ адреси на Али-паша; а когато учените българе-говоратъ, че ноцта е свѣтла; а денътъ — теменъ, то трѣба да е истина! Но и пакъ ние трѣба да забѣлжиме, че сич-

ките адреси, които са спроводиха до Али-паша отъ страната на българскитъ народъ бѣха калпави, защото народътъ не е приемалъ въ това дѣло никакво участие. Ние още они часъ, въ които вѣлѣе ферманътъ, казахме, казваме и днесъ, че тоя ферманъ е празна комедия, съ която Али-паша желае да приспи още на нѣкое време българскитъ народъ и да го отбие отъ предначертанитъ му пѣтъ; по нашите *патриоти*, които исчатъ да са хранатъ отъ народното име и които мислятъ, че родолюбнето е пѣлатъ, вѣлѣстанаха противъ насъ и готови бѣха да ни удаватъ съ една лъжца вода. По както и да е, а нашето мнѣние са потвърди. Не минаха са още нито петъ месеца и Али-паша облиза това, што бѣше наловалъ предъ сичкитъ свѣтъ, и ето днесъ е довозилъ на цариградскитъ патриархъ да събере вселенскъ съборъ (?), който да рѣши българскитъ вопросъ! Изъ сичките тия комедии българете трѣба послѣдни пѣтъ да разбератъ, че турскитъ реформи и султанскитъ доброжелатни сѣ нищо повече, освѣнъ празни комедии, лъжи и блонувани. Кажете ни, въ кое господарство, въ кой кабинетъ, въ кое законодателно собрание на свѣтътъ ставатъ таава резилници, каквито ставатъ въ Турция? Онова право, което са даде преди малко време, са отнима днесъ и отнима са най-безсовѣстно! Ние не знаеме каква пѣсеиъ ще да заѣте днесъ подкупената турско-чюдутска пресса, която цѣли три месеца благодареше султанътъ за неговите добри намѣрени, за неговитъ свободолюбивъ характеръ и за неговите правдолюбиви стрѣлени послѣ двеняте сабития. Различни Генювичовца, Кесимовци, Михайловскиовци, Стояновци и пр. викаха изъ сичкото си гърло: „Българе, паднете на колѣна предъ в. в. султанъ Абдуль-Азиса и предъ неговитъ вѣренъ слуга н. в. Али-паша и благодарете ги, защото вие вече добихте независимо духовно управление! Клавяйте са и молете алахътъ за здравето и за благополучието на нашите

бащи“ и пр. Ние разбрахме още въ онова време, че султанскитъ ферманъ ще да има таава сѣщи послѣдствия, каквито имаше и хати-хумаюнътъ, и за това още тогава изрѣкохме тия думи: „Българете трѣба да върватъ по пѣтътъ на Хаджи Димитра, ако само исчатъ да достигнатъ своите цѣли.“ Но ние мислиме, че българскитъ народъ е измѣтанъ послѣдни пѣтъ и отъ сега той ще да бъде поостороженъ. „Нищо българете нѣма да добиятъ, доде турците вѣлѣдятъ въ Европа и доде не пѣмѣтатъ буглукутъ изъ вѣщитѣ си.“ Таа трѣба да бъде нашата девиза. Ние мислиме, че най-умно би направиле и гърци и българе, ако са събереха между себѣ си и ако рѣшиха своитъ спѣлѣтенъ вопросъ сами, и то миролюбиво и братски. Ние знаеме изъ достоверенъ источникъ, че Али-паша единъ денъ рѣкалъ на французскитъ посланикъ въ Цариградъ за тоя вопросъ саѣдующето: „Колкото повече са продължаватъ грѣшко българскитѣ респри, толкова по-полезна ще бъде за турската империя. Мене не ма е страхъ когато християните са каратъ между себѣ си, а когато са дружатъ и сѣглашаватъ... Раздѣли, на владѣй.“ Ние мислиме, че сичките гореназложени факти ще ни научатъ на умъ и ще да ни предпазатъ и отъ други погрѣшки. Така сѣщо ние са надѣваме, че народните представители и депутати не щатъ да приематъ никакво участие въ граблѣтъ вселенскъ съборъ, но ще да са сбератъ между себѣ си и ще да нарѣдѣтъ сами своите черковни работи; ако ли бѣдатъ принудени отъ правителството на сила, (както ставатъ сичките работи въ Турция) да приематъ участие на съборѣтъ, то въ таава случай тие като народни хора, които сѣ избрали за представители отъ 7 милиона души, трѣба да протестиратъ и да докажатъ на нашите неприетели, че народътъ ни не е вече играчка. Доброто са зема на сила, а злото са дава.“ Но ние сме увѣре-

полуостров. След като установява, че българите, сърби и румънци разбират своята роля, той стига до гърците, които обвинява, че искат да придобият това, което не е тяхно; че искат само те да бъдат свободни, а съседите им да признаят техния сюзеренитет и да се откажат от националните си права; накратко, че искат да възстановят Византийската империя. Той добавя, че въпреки гръцките претенции гръцкото население в Македония и Тракия е малобройно. След като изразява съмнения дали гърците са готови да се присъединят към общата кауза, Каравелов отхвърля обвиненията, че българите мразят гръцкия народ:

„Повторяваме, българете никога не щат да мешат гръцкият народ с фанарйотите, но и гърците трева да бъдат по-безпристрастни и по-праволюбиви, и нека бъдат уверени, че щат намерат у българете и братство и приятелство“³².

Гръцките амбиции за анексиране на Македония и Тракия са засегнати от Каравелов и през декември 1869 г., когато той твърди, че са важни правата на нацията, а не историческите права и съответно гърците трябва да се съобразяват с това кой народ обитава гореспоменатите области, а не да предявяват претенции към тях, защото някога са принадлежали на Византия. Разсъжденията му продължават в посока, че преди Византия тези области принадлежат на Римската империя, така че власите имат същото историческо право като гърците върху Балканския полуостров. Той подчертава, че българите не желаят да оставят Македония и Тракия в гръцки ръце, защото в Пловдив, Серес и Одрин има едва петима гърци, трима елинизирани цигани и десет гъркомани³³.

През февруари 1870 г., след като султанът издава фермана за създаване на Българската

екзархия, Л. Каравелов, предсещайки реакциите на Патриаршията и Гърция, ги призовава към консенсус:

„Не е ли по-добре да дадеме секому своето и да живееме в мир и съгласие? Не е ли по-добре да извабиме своето общо отечество и да достигнеме своята свобода, па после да оставиме самият народ да решава своята съдбата, и да живее, както нека? Не е ли по-добре да подадеме един другиму братска ръка и да се постарееме с общите си сили да обезпечим своята свобода, па да живееме като свободни люде и свободни граждани, без Византия и без исторически предания?“³⁴

Есента на 1870 г. добавя още един фактор, който особено разгневява Каравелов срещу гърците: дипломатическите инициативи за сближаване между Гърция и Османската империя³⁵. Българският интелектуалец прави сравнения с миналото, обвинявайки гърците, че и сега, както и преди, се съюзават с турците срещу славяните. Той съветва българите в отговор на тези действия да прекъснат всички търговски отношения с гърците, за да ги принудят или да умрат от глад, защото не са земеделци, или да се разкаят за грешките си³⁶.

В края на 1871 г. Л. Каравелов отново критикува гърците от Кралството: „ние от детинството си още са бяхме увериле, че е по-лесно слънцето да изгрее от запад, нежели гръкът да стане справедлив и безпристрастен човек“³⁷. Той пише това, защото атинските вестници протестира

³⁴ Svoboda 16/19.02.1870: 1.

³⁵ Промяната в политическия курс на гръцката държава се дължи както на неуспеха на Критското въстание, така и на страха, че Русия е оттеглила подкрепата си от Гърция, за да подкрепи славянските интереси. Вж. Dontas, 1966: 157–176.

³⁶ Svoboda 47/21.10.1870: 1–2.

³⁷ Svoboda 27/17.12.1871: 1.

³² Svoboda 4/26.11.1869: 1.

³³ Svoboda 7/17.12.1869: 1.

срещу патриарха и заявяват, че няма да приемат никакво споразумение с българите и че ако той не изпълни желанието им, то целият гръцки свят и всички православни християни ще го смятат за враг на елинизма и противник на православната църква. По повод на тези публикации Каравелов коментира:

„Ученият свят си е съставил вече убеждение, че и цел един народ е като и един частен човек, т.е. секи един народ са възрождава, живее, расте, става мъжествен, мъдар и енергичен, и най-после, остарява и умира, за да са възроди пак. Ние смело можеме да кажем, че гръцкият народ е някакво си изключение из общото правило. Да докажеме. Преди две хиляди години елинският народ беше първ народ на светът; но тоя народ падна изведнаш, и днес се намира в такова също положение, в каквото са намираще и преди 1999 години. Между китайците и гръците съществува голямо сходство: китаецът извлича сичките свои мъдрости из книгите на Буда и не ще да знае и за съвременните науки и за съвременното човеческо развитие; а гръците смучат Демостена и Сократа, като пиявици и малко обръщат внимание на негръцките истини; китайците мислат, че само тие са умни, разумни и образованни, и сичко, щото не е китайско, то е варварско и дяволско; а гръците са уверени, че който не е грък, той не е човек; китайците не пушат ни един европеец в земята си, защото са боят да ги не оскверни; а гръците са боят даже да чуят славянска реч, защото са страхуват да не станат варвари. Единственното различие, което съществува между тия два народа, е това, че едните не земаат в ръка европейско злато; а другите са готови да продадат за него и вярата си и народността си. И така, гръците са изключение от общото правило, и ако здравомислящият човек разгледа повнимателно тяхното днешно положение, той трябва да се увери, че тоя народ е само за лудницата“³⁸.

³⁸ Svoboda 27/17.12.1871: 1.

Научавайки за идеята за свикване на Вселенски събор, който да обяви българите за схизматици, Л. Каравелов заявява, че патриархът няма право да отлъчва българите, тъй като те са верни на православието и не са еретици. Той твърди, че руснаци, сърби, румънци и гръци нямат право да участват в такъв събор, тъй като преди това са направили същото като българите – отделили са се църковно от Константинополската патриаршия. Накрая Каравелов отказва правото на участие в Събора и на тримата източни патриарси, защото ги смята за същите несправедливи престъпници като техния константинополски брат³⁹. Той изтъква, че отлъчването ще засили още повече враждата между гръци и българи и ще удължи турското владичество в ущърб и на едните, и на другите, което го кара да се надява, че истинските гръци ще се опитат се помирят със славяните.

„Ние уверяваме елинските гръци, че и българският народ е в състояние да отличава истинните гръцки патриоти от продадените и разваленните фанариоти, които са гръци само по името. Уверени сме така също, че вселенският събор ще да са събере без участието на Елада“⁴⁰. Така през юни 1872 г. той за пореден път обявява, че българите имат проблем с фанариотите, а не с гръците, и че политическата свобода ще донесе църковна свобода“⁴¹.

В края на ноември 1872 г., когато научава за обявяването на схизмата, Л. Каравелов посвещава на този въпрос още една статия, в която повтаря, че гръците са доказали, че целта им не е защитата на православието и каноничните решения на Вселенските събори, а запазването на влиянието им на Балканския полуостров

³⁹ Svoboda 47/06.05.1872: 1.

⁴⁰ Svoboda 47/06.05.1872: 2.

⁴¹ Svoboda 51/03.06.1872: 2.

и осъществяването на тяхната „мъничка“, както я определя, Велика идея. Той твърди, че гръцките вестници разбират, че българският църковен въпрос е чисто политически и трябва да бъде решен с оръжие, кръв и много жертви, а в същото време се хвалят, че Фанариотската патриаршия няма да остави българите на мира, а ще изпрати свои епископи във всички български провинции, за да следят какво се случва, да предотвратяват всяко българско движение и да информират турската администрация за българските национални стремежи. При тези обстоятелства Л. Каравелов заявява, че българите също имат право да защитават националните си интереси и да изгонят или убият фанариотските митрополити, които разпространяват елинизма и развращават народа. Авторът заключава, че схизмата е от полза за българите, защото ги спасява от гръцкото влияние, като им дава възможност да постигнат национален напредък и защото предпазва църквата им от фанариотска корупция⁴².

В същия брой на в. „Свобода“ българският интелектуалец оценява, че борбата между гърци и българи придобива ужасни размери и че последиците от нея са непредвидими. Той установява, че първите окончателно са загубили уважението на вторите и че омразата на българите, която дотогава се ограничавала само до фанариотите, вече се разпростира и над останалите гърци. Макар да е противник на случилото се, Каравелов го обяснява с това, че гърците първи хвърлят ръкавицата, защото гръцките вестници нападат българите по нечовешки начин, а Гърция празнува обявяването на схизмата⁴³.

Въпреки това до средата на 1873 г. Л. Каравелов оставя отворена вратата за разбирателство с гърците. През март той

пише, че съюзът е възможен при определени условия:

„Ако гърците да бъдат относително нас по-безпристрастни и по-праволюбиви, то нашите несъгласия ще да изчезнат тутакси, защото и самите причини ще да са отстранат. Секи трева да добие своето. Ония страни, които са населени с южни славяне, трева да бъдат български и сърбски; а ония, които са населени с гърци, трева да бъдат елински. Историческите права са мъртва буква, която днес няма никакво значение... Още не е късно. Или чест, щастие и братолюбие, или безчестие, нещастие и кръвава вражда! Ние сме готови да приемем и едното и другото“⁴⁴.

Очевидно в периода 1866–1873 г. Л. Каравелов е разкъсан от противоречиви мисли и чувства към гърците. Отначало той разграничава фанариотите от свободните гърци, не защото принадлежат към различни нации, а защото живеят на различни територии с различно политическо управление. Това виждане е резултат от опита му да съчетае две явно противоречащи си цели: от една страна, искането за църковна независимост, което довежда българите до конфликт с Патриаршията, а от друга, борбата за политическо освобождение от турците, която може да има шанс за успех само при сътрудничество между християнските народи на Балканите, включително и гърците. Постигането на тези две цели изисква от българите да се отнасят към гърците като към врагове в първия случай и като към приятели във втория, което принуждава Каравелов да се опита да интегрира тези две противоположни перспективи в политическата си схема. Непоследователното му отношение му към гърците личи и по това, че понякога той набляга на традиционната им вражда с

⁴² Svoboda 22/25.11.1872: 1–2.

⁴³ Svoboda 22/25.11.1872: 6.

⁴⁴ Nezavisimost 27/24.03.1873: 2.

българите, а друг път на сътрудничеството между двата народа. За да реши тази дилема, той третира гърците като две отделни общности – отделя фанариотите, които квалифицира като заклето врагове на българите, от свободните гърци, които разглежда като потенциални съюзници.

Във всички статии от посочения период Каравелов постоянно се изказва по особено негативен начин за фанариотите като стига дотам да твърди, че духовното иго на фанариотите е деветдесет пъти по-тежко и нечовешко от турско-то⁴⁵. От 1869 г. в текстовете му започват да се появяват негативни съждения и за гърците в Кралството, които постепенно се увеличават. Българският интелектуалец критикува гърците за претенциите им в Македония и Тракия, които той отхвърля като напълно неоснователни; за обидните съждения на техните вестници срещу българите; за пламенното им желание да възстановят Византийската империя и да подчинят на властта си съседните народи; за незачитането на свободата и правата на другите народности и за омразата им към славяните и румънците. Той също така ги обвинява, че смятат своя народ за по-интелигентен и по-образован от другите заради постиженията на предците си; че се придържат към миналото и към историческите си права, които вече не са валидни; че не приемат прогреса, не са в крак с духа на времето и т.н. Негативното му мнение за гърците обаче не му пречи да ги включи в плана си за федерация, макар и с много резерви. Това противоречиво отношение може да се обясни с факта, че той издига освобождението на българите до върховен и неподлежащ на обсъждане идеал, за чието осъществяване е готов да пренебрегне враждебността и разногласията с другите християни, за да си осигури

тяхното сътрудничество в общата борба срещу турците. Заради това е готов да се помири с гърците, дори с фанариотите при определени условия. Следователно гърците биха били добре дошли в системата на сътрудничество, предвидена от Л. Каравелов, ако се откажат от някои свои схващания и стремежи, които са в ущърб на българските национални интереси, т.е. ако отстъпят от националните си претенции в полза на българите.

Окончателното обръщане на Л. Каравелов срещу гърците става в средата на 1873 г., след като Синодът на гръцката църква потвърждава схизмата. Подкрепата, която Кралство Гърция оказва на Патриаршията по българския църковен въпрос, противоречи на възгледа, че фанариотите не са като свободните гърци, и показва, че това разграничение е плод единствено на желанието на Каравелов, а не на реалността. Съвпадението на националните претенции на българи и гърци в Македония и Тракия предполага ожесточена конкуренция между тях и убеждава българския интелектуалец, че надежда за помирение няма⁴⁶. Поради това през юли 1873 г. той изключва гърците от федерацията си:

„Освен това между българите и гръците съществува такава отчаянна вражда, каквато съществува нито между сърбите и маджарите; а ако е сичкото това така, то между гръците и славянските племена никога не може да са дойде до споразумение и да са заключи братски и човечески съюз. Федерацията е възможна само между оние народи и народности, които могат да са споразумеят, които имат еднакви и същи стремления и които са ръководат по една идея. С една дума, федерацията е възможна само тогава, когато и тая и оная народност търсят свобода и щастие. А гръците? – Гръците, както и маджарите, търсят своите права

⁴⁵ Karavelov 1992: 20.

⁴⁶ Svoboda 22/25.11.1872: 1.

само за това, за да владеят над другите и да осъществят своите каприсии. И така, дете нема равенство, братство, човеколюбие и правдолюбие, там не може да съществува ни политически съюз, ни политическо споразумение. Восточната федерация може да бъде съставена без гръците и без тяхната византийска империя⁴⁷.

Заклучение

Съмнението, което Л. Каравелов изпитва по отношение на гръцката нация, и категоризирането ѝ в дихотомията приятел – враг, е пример за разрывите и прекъсванията, които характеризират неговата епоха. В конфликта между религиозните и националните идеали последните излизат победители, макар и не без съпротива. В същото време налице е невъзможност да се съчетаят федералният и националният модел на политическа организация, които Л. Каравелов защитава с голяма енергия. Освен това, въпреки постоянните покани за партньорство, Л. Каравелов никога не подценява сериозността на националните противоречия между българи и гърци, които значително ограничават възможностите за сближаване между тях. В своите съчинения той все по-редовно възпроизвежда стереотипното възприемане на гърка като традиционен враг на българите. Отрицателното му отношение към гръците не само не намалява, но постепенно се засилва и утвърждава, следвайки хода на влошаване на гръцко-българските отношения. Той е силно повлиян и от особено пренебрежителното отношение към българите в гръцката преса, с която постоянно „общува“.

⁴⁷ Nezavisimost 42/07.07.1873: 2.

Извори/ Sources

- Narodnost, 1869: Народност, Букурещ, 1869. [Narodnost, Bukurešt, 1869].
- Nezavisimost, 1872–1873: Независимост, Букурещ, 1872–1873. [Nezavisimost, Bukurešt, 1872–1873].
- Svoboda, 1869–1872: Свобода, Букурещ, 1869–1872. [Svoboda, Bukurešt, 1869–1872].
- Karavelov 1930: Каравелов, Л. Записки за България и за българите. София: Държавна печатница. [Karavelov, L. Zapiski za Bălgarija i za bălgarite. Sofia: Dăržavna pečatnica].
- Karavelov 1992: Каравелов, Л. Събрани съчинения, 12. София: Български писател. [Karavelov, L. Săbrani săčinenija, 12. Sofia: Bălgarski pisatel].
- Karavelov 1957: Публицистиката на Любен Каравелов. До излизането на вестник „Свобода“ (1860–1869). Статии, дописки и писма. София: БАН. [Publicistikata na Ljuben Karavelov. Do izlizeneto na vestnik „Svoboda“ (1860–1869). Statii, dopiski i pisma. Sofia: BAN].
- Karavelov 1985: Каравелов, Л. Събрани съчинения 7. София: Български писател. [Karavelov, L. Săbrani săčinenija 7. Sofia: Bălgarski pisatel].

Библиография/Bibliography

- Arnaudov 1964: Арнаудов, М. Любен Каравелов. Живот, дело, епоха. 1834–1879. София: БАН. [Arnaudov, M. Ljuben Karavelov. Život, delo, epoha. 1834–1879. Sofija: BAN].
- Boneva 2010: Бонева, В. Българското църковнонационално движение 1856–1870. Велико Търново: За Буквите. [Boneva, V. Bălgarskoto cărkovnonacionalno dviženie 1856–1870. Veliko Tărnovo: Za Bukvite].
- Danova 1994: Danova, N. L' image du Grec

- dans la littérature bulgare (XVe-milieu du XIXe s.). – *Études Balkaniques* 30 (2), 15–40.
- Danova 2003: Данова, Н. Образи на Гърци и Западноевропейци в Българската Книжнина през XVIII–XIX век. – В: Аретов, Н. (съст.) Балканските идентичности в българската култура. Т. 4. София: Кралица Маб, 92–132. [Danova, N. Obrazi na Gărci i Zapadnoevropejci v Bălgarskata Kniznina prez XVIII–XIX vek. – V: Aretov, N. (săst.) Balkanskite identičnosti v bălgarskata kultura. T. 4. Sofia: Kralica Mab, 92–132].
- Dimitrov 1959: Димитров, М. Любен Каравелов. Биография. София: БАН. [Dimitrov, M. Ljuben Karavelov. Biografija. Sofia: BAN].
- Dontas 1966: Dontas, D. Greece and the Great Powers 1863–1875. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Genchev 2007: Генчев, Н. Възрожденският Пловдив. София: Изток-Запад. [Genčev, N. Văzroždenskijat Plovdiv. Sofia: Iztok-Zapad].
- Kondarev 1979: Кондарев, Н. Идеологията на Любен Каравелов. София: Наука и изкуство. [Kondarev, N. Ideologijata na Ljuben Karavelov. Sofia: Nauka i izkustvo].
- Konstantinova 2010: Konstantinova, Y. Myths and Pragmatism in the Political Ideology of Dr. Ivan Seliminski. – In: Kitromilides, P. M. & Tabaki, A. (eds.), *Greek-Bulgarian Relations in the Age of National Identity Formation*. Athens: Institute for Neohellenic Research, 163–179.
- Lyberatos 2009: Λυμπεράτος, Α. Οικονομία, πολιτική και εθνική ιδεολογία. Η διαμόρφωση των εθνικών κομμάτων στη Φιλιππούπολη του 19^{ου} αιώνα. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. [Lyberatos, A. Oikonomia, politiki kai ethniki ideologia. I diamorfosi ton ethnikon kommaton sti Philippoupoli tou 19ou aiona. Irakleio: Panepistimiakes Ekdoseis Kritis].
- Matalas 2003: Ματάλας, Π. Έθνος και орθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το «Ελλαδικό» στο Βουλγαρικό Σχίσμα. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. [Matalas, P. Ethnos kai orthodoksia. Oi peripeteies mias shesis. Apo to 'Elladiko' sto Voulgariko Shisma, Irakleio: Panepistimiakes Ekdoseis Kritis].
- Naxidou 2015: Ναξίδου, Ε. Μια 'βαλκανική' εκδοχή του Φιλελληνισμού: η περίπτωση του Ιβάν Σελιμίνσκι. – In: Μανδουλαρά, Α., Νικολάου, Γ., Φλιτούρης, Λ., Αναστασόπουλος, Ν. (επιμ.), *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*. Αθήνα: Ηρόδοτος, 273–294. [Naxidou, E. Mia 'valkaniki' ekdochi tou Philellinismou: I periptosi tou Ivan Seliminski. – In: Mandylara, A., Nikolaou G., Flitouris L., Anastasopoulos, N. (eds.) Phlellinismos. To endiapheron gia tin Ellada kai tous Ellines apo to 1821 os simera. Athens: Irodotos, 273–294].
- Naxidou 2018: Ναξίδου, Ε. Από την πρωτοεθνική στην εθνική ταυτότητα: Ο Παΐσιος Χιλανδαρινός (1722–1773) και οι Έλληνες. – In: Γαβριηλίδου, Ζ. κ.ά. (επιμ.), *Ταυτότητες. Γλώσσα και λογοτεχνία. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου για τα 20 χρόνια λειτουργίας του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ., 2. Κομοτηνή: Σαΐτα (ηλεκτρονική έκδοση), 712–729*. [Naxidou, E. Apo tin proto-ethniki stin ethniki taytotita: O Paisios Hilandarinos (1722–1773) kai oi Ellines. – In: Gavriilidou, Z. et. al. (eds.) Taytotites. Glossa kai logotechnia. Praktika tou Diethnous Synedriou gia ta 20 chronia leitourgias tou Tmimatos Ellinikis Philologias tou D.P.Th., 2. Komotini: Saita (digital edition), 712–729].
- Naxidou 2021: Ναξίδου, Ε. Η Ευρωπαϊκότητα εντός της Βουλγαρικής Βαλκανικότητας: Ο Λιούμπεν Καραβέλοφ, ο Φεντεραλισμός και

- οι Έλληνες. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. [Naxidou, E. I Evropaikotita entos tis Voulgarikis Valkanikotitas. O Liuben Karavelov, o Phederalismos kai oi Ellines. Athens: Aleksandreia].
- Nikov 2008: Ников, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [Nikov, P. Văzraždane na bălgarskija narod. Cărkovno-nacionalni borbi i postiženija. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“].
- Părličev 1980: Пърличев, Гр. Автобиография. – В: Избрани произведения. София: Български писател. [Părličev, Gr. Avtobiografija. – V: Izbrani proizvedenija. Sofia: Bălgarski pisatel].
- Sharova 1970: Шарова, К. Любен Каравелов и българското освободително движение 1860–1867. София: Наука и изкуство. [Šarova, K. Ljuben Karavelov i bălgarskoto osvoboditelno dviženie 1860–1867. Sofija: Nauka i izkustvo].
- Stoјanov 2008: Стојанов, И. Любен Каравелов. Нови щрихи към живота и дейността му. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. [Stoјanov, I. Ljuben Karavelov. Novi štrihi kăm života i dejnostta mu. Veliko Tărnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodij“].

KARAVELOV AND THE NATIONAL IMAGE OF THE GREEKS

Eleonora Naxidou

Abstract: This article aims to highlight how Lyuben Karavelov, one of the most important contributors to the Bulgarian national movement, perceives and portrays the national image of the Greeks. The reference point around which Karavelov’s worldview revolved was the political independence of Bulgaria. As the optimal option for achieving this goal, Karavelov advocated a federal solution to the eastern question. He believed that the best prospect for the future political organization of the Balkans was the creation of a federation of Christian states, which would replace Ottoman and Habsburg rule in the region. But this plan could only be realized if the Christian nations co-operated sparking a war against foreign domination. In this context, the Greek nation occupy an important place in Karavelov’s ideological structure. Despite the negative impressions that that he had from the Greeks in his youth, for quite some time he did not exclude them, even conditionally, from the members of his federation. However, in the middle of 1873, Karavelov definitively removed them from the list of partners and denied any kind of understanding with them due to the confrontation between Bulgarian and Greek national interests, which had already emerged in the 1860s in both the ecclesiastical and political domains.

Keywords: Lyuben Karavelov, Greek nation, Balkan federation, image of the Other, Greco-Bulgarian national antagonism

Eleonora Naxidou

Department of History and Ethnology

Democritus University of Thrace

enaxidou@he.duth.gr